

JURIDISKA FAKULTETEN

VID LUNDS UNIVERSITET

Axel Brocknäs

Mellan rättsskipning och rättssäkerhet

En rättssäkerhetsanalys av förslaget i SOU

2025:66 om utvidgad häktningspresumtion för

osjälvständiga brottsformer

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Karol Nowak

Termin: VT26

Innehåll

Summary	1
Sammanfattning	2
Förkortningar	3
1 Inledning	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Syfte och frågeställning	4
1.3 Avgränsningar	4
1.4 Forskningsläget	5
1.5 Metod, Material och Teori	5
1.6 Disposition	7
2 Gällande rätt	8
2.1 Nuvarande lagstiftning	8
2.1.1 Bestämmelsens uppkomst och kritik	10
2.2 Utredningens förslag	11
3 Straff- och processrättsliga principer	13
3.1 Proportionalitetsprincipen	13
3.2 Den akusatoriska processen	13
3.3 Särskilt om oskyldighetspresumtionen	14
3.3.1 Skuldpresumtionen	15
3.3.2 Intresset av rättsskipning och samhällsskydd	16
3.4 Obligatorisk häktning på unionsnivå	16
4 Analys	18
4.1 Formell rättssäkerhet	18
4.2 Materiell rättssäkerhet	18
4.2.1 Skuldfrågan	19
4.2.2 Proportionalitetsfrågan	20
4.2.3 Uppenbarhetsrekvisitet	20
4.2.4 Obligatorisk häktning	21
4.3 Rättsskipning	21
4.4 Intresseavvägning	22
4.5 Slutsats	23
Käll- och litteraturförteckning	24

Summary

This thesis examines the proposal in SOU 2025:66 to extend the presumption for pre-trial detention in the Swedish Code of Judicial Procedure (1942:740) to include attempt, preparation, and conspiracy to commit offences carrying a minimum sentence of four years imprisonment. The purpose of the thesis is to investigate to what extent the proposal is compatible with the presumption of innocence in Swedish pre-trial detention proceedings. The issue is also analysed from a rule of law perspective based on Aleksander Peczenik's theory of formal and substantive legal certainty.

The thesis concludes that the proposal serves a legitimate purpose by strengthening the possibilities for effective administration of justice in cases involving serious and organised crime. At the same time, several legal concerns are identified. The analysis shows that the presumption risks being based on abstract assessments of the completed offences' penalty scale rather than on concrete circumstances in the individual case. This is particularly evident in cases of preparation and conspiracy, where uncertainty regarding intent and offence classification is greater. Furthermore, the reversed burden of proof and the high evidentiary threshold significantly limit the possibility of avoiding detention. The conclusion is therefore that the proposal is only partially compatible with the presumption of innocence.

Sammanfattning

Uppsatsen behandlar förslaget i SOU 2025:66 om att utvidga häktningspresumtionen i rättegångsbalken (1942:740) till att omfatta försök, förberedelse och stämpling till brott med ett minimistraff om fyra års fängelse. Syftet är att undersöka i vilken utsträckning förslaget är förenligt med oskyldighetspresumtionen vid häktningsförfaranden i svensk rätt. Frågan analyseras även ur ett rättssäkerhetsperspektiv med utgångspunkt i Aleksander Peczeniks teori om formell och materiell rättssäkerhet.

I uppsatsen konstateras att förslaget fyller ett legitimt syfte genom att stärka möjligheterna till effektiv rättsskipning vid allvarlig och organiserad brottslighet. Samtidigt identifieras flera rättssäkerhetsproblem. Analysen visar att presumtionen riskerar att baseras på abstrakta bedömningar av den fullbordade brottsformens straffvärde snarare än konkreta omständigheter i det enskilda fallet. Detta gäller särskilt vid förberedelse och stämpling, där osäkerheten kring uppsåt och gradindelning är större. Vidare innebär den omvända bevisbördan och det höga uppenbarhetsrekvisitet att möjligheten att undgå häktning blir begränsad. Slutsatsen är därför att förslaget endast delvis är förenligt med oskyldighetspresumtionen.

Förkortningar

BrB	Brottsbalk (1962:700)
Dir.	Direktiv
Dnr	Diarienummer
ECHR	European Court of Human Rights
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna
FN	Förenta nationerna
HovR	Hovrätt
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RF	Regeringsformen (1974:152)
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Den 20 juli 2023 beslöt riksdagen att anta ett kommittédirektiv med syfte att utreda en översyn av straffsystemet i frågor om straffskalor, påföljder och häktning.¹ Detta direktiv resulterade i utredningen SOU 2025:66, där det bland annat föreslogs en utvidgning av presumtionen för häktning vid allvarlig brottslighet. Detta aktualiserar frågor om förenligheten med oskyldighetspresumtionen, eftersom häktning som tvångsåtgärd innebär ett frihetsberövande av personer som ännu inte har dömts för brott. Det blir därför, i samband med den föreslagna ändringen, relevant att utreda i vilken utsträckning den påverkar häktningssystemet i relation till mänskliga rättigheter.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är att undersöka vilken påverkan den föreslagna ändringen av häktningspresumtionen för brotten försök, förberedelse och stämpling har på oskyldighetspresumtionen för brottsmisstänkta vid häktningsförfaranden i svensk rätt. Eftersom frågan rör offentlig maktutövning och frihetsberövande tvångsmedel analyseras förslaget även ur ett rättssäkerhetsperspektiv. För att ta reda på detta ska jag besvara följande frågeställning:

- I vilken utsträckning är förslaget om ändring av häktningspresumtionen i SOU 2025:66 för försök, förberedelse och stämpling förenligt med oskyldighetspresumtionen och kraven på rättssäkerhet?

1.3 Avgränsningar

Uppsatsen kommer inte att behandla andra delar av utredningen än specifikt de delar som kan hänföras till presumtionsförändringen, utredningens allmänna utgångspunkter och yttranden över remissvar. Uppsatsen kommer inte heller att behandla eventuell kritik mot ärendets beredning eller de formella omständigheterna kring utredningen utan istället fokusera på de materiella bestämmelsernas påverkan på rättssäkerheten. Jag har valt att inte behandla de andra förslagen på grund av brist på utrymme i uppsatsen då detta hade

¹ Dir. 2023:115 s. 1.

krävt en bredare undersökning av förslaget. De formella omständigheterna kring utredningens beredning berör andra aspekter av frågan om rättssäkerhet än de materiella bestämmelserna och de har därmed inte behandlats i uppsatsen.

1.4 Forskningsläget

På grund av att utredningen kom ut förra året och inte har bearbetats till en slutlig proposition än finns det begränsat med forskning på området. Den forskningen som gjorts om utredningen behandlar andra delar av de föreslagna lagändringar, och den forskning som finns kring häktning i samband med oskyldighetspresumtionen behandlar den gamla häktningspresumtionen. Visserligen har förslaget diskuterats i utredningen och även i remissvar till utredningen, men dessa svar är i stor mån kortfattade och inte särskilt utvecklade. Utöver detta har straff- och processrättsliga principer behandlats med stöd i litteratur.

1.5 Metod, Material och Teori

Frågeställningen ska utredas med hjälp av rättsdogmatisk metod genom att jag använder mig av rättskällor för att tolka vad som är gällande rätt.² Eftersom det rör sig om ett förslag till lagändring finns det stöd i lagtext, förarbeten och utredningar samt i viss mån rättsfall och litteratur för att utreda det gällande rättsläget. Utredningen i fråga kommer användas i hög grad eftersom förslaget har sin motivering däri, och ytterligare stöd finns att hämta i förarbeten för att få en bättre översikt över bestämmelsens systematik och ideologiska ursprung. Presumtionen för häktning i rättegångsbalken (1942:740) (RB) har funnits länge och har ändrats flertal gånger, varför gamla SOU:er och propositioner kommer att användas för att tolka gällande rätt och hur regelns ändringar har återspeglat de bakomliggande ideologierna.

Vid behandlingen av oskyldighetspresumtionen och dess funktion i svensk rätt ska jag använda mig av Karol Nowaks avhandling *Oskyldighetspresumtionen*.³ Anledningen till detta är att verket behandlar presumtionen i stor

² Peczenik (1995) s. 312.

³ Nowak (2003).

utsträckning och även i förhållande till resten av rättssystemet, vilket är relevant för att behandla presumtionen i samspel med andra rättsliga regler och principer.

Granskningen av förslaget mot oskyldighetspresumtionen sker ur en rättssäkerhetsaspekt och det är därför viktigt att klargöra hur rättssäkerhet ska definieras. Jag kommer att använda mig av Peczeniks teori om en rättssäkerhet.

Peczeniks definition av rättssäkerhet består av två olika aspekter: formell rättssäkerhet och materiell rättssäkerhet. Med den formella rättssäkerheten syftar Peczenik till kravet på lagbaserad förutsägbarhet som han kallar ”det väsentliga innehållet i rättssäkerhetsbegreppet”. Genom en högre grad av förutsägbarhet förverkligas idealet om likhet mellan rättssubjekt i högre grad, och förhindrar godtycklig maktutövning av staten. Ett sätt att uppnå högre rättssäkerhet är att ha mer exakta och generella rättsregler, vilket innebär att det blir lättare att förutse rättsliga beslut utifrån en individs handlande, vilket i sin tur skapar mer ordning.⁴

En annan aspekt av rättssäkerheten som Peczenik kallar materiell säkerhet innebär att det finns andra ”etiska värden”, som Peczenik beskriver dem, som måste faktoreras in för att beskriva rättssäkerhetsbegreppet. Peczenik menar att etiska värden är en värdeprincip som kan återspeglas genom olika rättspolitiska värden som exempelvis att alla ska behandlas lika. Peczenik säger sedan att materiell rättssäkerhet kräver följande fem komponenter: ”a) beslut b) som innebär rättskipning eller myndighetsutövning c) i hög grad förutsebara d) på grund av rättsnormerna och samtidigt e) i hög grad etiskt godtagbara.”.⁵ När den formella rättvisan vägs samman med det som anses vara etiskt godtagbart framstår resultatet som Peczenik kallar materiell rättssäkerhet.⁶ Med etiska värden i uppsatsen syftar jag på förenligheten med de krav som oskyldighetspresumtionen ställer på rättsordningen och att en sådan förenlighet är ett etiskt värde enligt Peczeniks mening.

⁴ Peczenik (1995) s. 89–91.

⁵ Peczenik (1995) s. 94.

⁶ Peczenik (1995) s. 91–94.

1.6 Disposition

För att tydliggöra de potentiella följderna av utredningen ska jag först ge en bild av de nuvarande bestämmelserna och vad utredningen föreslår att ändra i kapitel två. I kapitel tre ska jag redogöra för de straff- och processrättsliga principer som måste beaktas vid häktning. Här ska jag behandla oskyldighetspresumtionen och de intressen som samspelar med denna. Jag ska även ytligt gå genom EU-rättsliga bestämmelser och även rättsfall från europadomstolen gällande de krav som får ställas på häktning. Slutligen ska jag i min avslutande analysdel i kapitel fyra dra slutsatser om ämnet enligt frågeställningen utifrån det som har behandlats i huvuddelen.

2 Gällande rätt

2.1 Nuvarande lagstiftning

Häktning finns som straffprocessuellt tvångsmedel i 24 kap. RB särskilt i första paragrafen. För huvudregeln i första stycket får de som på sannolika skäl är misstänkta för brott med fängelse på minst ett år häktas om det med hänsyn till brottets beskaffenhet, den misstänktes förhållanden eller annan omständighet finns risker enligt de särskilda häktningsgrunderna. Dessa risker är om det finns någon fara att den misstänkta undandrar sig lagföring eller straff (flyktrisk), risk att den undanröjer bevis eller försvårar utredning (kollusionsrisk) eller risk att den återfaller sin brottsliga verksamhet (recidivfara). Syftet är att undvika att personen undviker lagföring eller försvårar utredningen.⁷ Presumptionen för häktning i 24 kap. 1 § 2 st. RB säger att häktning ska ske för brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än ett år och sex månader, om det inte är uppenbart att skäl till häktning saknas. Skillnaderna mellan huvudregeln och presumptionen är att det för huvudregeln krävs att åklagaren kan visa att det finns flyktrisk, kollusionsrisk eller risk för återfall samt att det rör sig om brott med en straffskala på minst ett år medan det för presumptionen antas finnas en risk för dessa faror i samband med mer allvarlig brottslighet.⁸ Uppenbarhetsrekvisitet, eller uppenbarhetskravet, som är ett högt ställt beviskrav innebär att det är tillräckligt att det finns en risk för en av häktningsgrunderna för att personen ska häktas.⁹ I den aktuella utredningen framgår det att exempel på skäl att inte häkta kan vara att den misstänkte redan är intagen i kriminalvårdsanstalt eller att han är svårt sjuk.¹⁰

I rättsfallet NJA 1985 s. 868 blev gärningsmannen L dömd för våldtäkt i tingsrätten och häktades i väntan på att ansvarsdelen av domen vann laga kraft. Han överklagade häktningsdelen av domen och målet hamnade till slut i Högsta domstolen (HD). I HD påtalade domstolen att det utifrån L:s personliga förhållanden inte verkade finnas någon risk att han skulle avvika eller annars undvika lagföring eller straff, men på grund av att det inte är uppenbart

⁷ Prop. 1986/87:112 s. 34.

⁸ Prop. 1986/87:112 s. 34.

⁹ NJA 1985 s. 868.

¹⁰ SOU 2025:66 s. 1683.

att någon flyktfara inte föreligger lämnades hans överklagande utan bifall. I domen nämns även att det i varje enskilt fall måste prövas om förutsättningar för häktning föreligger även om presumtionsregeln är tillämplig, vilket fungerar som en ventil för att se till att en prövning alltid sker.¹¹

Försök, förberedelse och stämpling är brottsformer som regleras i 23 kap. brottsbalken (1962:700) (BrB). Brottet försök innebär att någon har påbörjat ett brott som inte fullbordats men att det har funnits en fara att brottet skulle fullbordats eller att sådan fara varit utesluten endast på grund av tillfälliga omständigheter. För förberedelse och stämpling krävs det att någon med uppsåt att utföra eller främja brott tar emot pengar eller annat medel som betalning för ett brott eller befattar sig med något som använts som hjälpmedel vid brott samt att det för brottet anges att personen kan dömas till brotten.¹²

Eftersom de utgör led i ofullbordade brott som ”misslyckas” eller på annat sätt inte har direkt koppling till fullbordat brott är det en allmän utgångspunkt att de har lägre straffvärde än motsvarande fullbordade brottsform, då den önskade effekten av handlingen inte är uppnådd.¹³ Detta återspeglas i straffbestämmelsen i 23 kap. 1 § 3 st. BrB, som säger att straffet för försök högst får bestämmas till vad som gäller för fullbordade brottet medan förberedelse och stämpling enligt 23 kap. 2 § 3 st. BrB ska bestämmas under det högsta straffet för fullbordat brott. Eftersom det saknas en lägre gräns för fängelsestraff för dessa brott blir det allmänt straffminimum på 14 dagar som gäller som lägsta gräns trots att det utdömda straffet i princip kan vara lika högt som straffet för den motsvarande fullbordade brottsformen. På grund av detta innebär det att brottsformerna kan ge lindrigare straff än ett år och sex månader, vilket innebär att de inte omfattas av presumptionen i 24 kap. RB. Anledningen till detta diskuteras i SOU 2021:68, där utredarna säger följande:

Det kan vidare vara svårt att vid tiden för häktningsframställan slå fast när försökspunkten är passerad. Det kan också vara förenat med svårigheter att på detta stadium bedöma vilket uppsåt den misstänkte haft. Exempelvis kan vara svårt att vid en fullbordad grov misshandel

¹¹ NJA 1985 s. 868 s. 3.

¹² BrB 23 kap. 1 §.

¹³ SOU 2025:66 s. 1707.

visa att den misstänkte haft ett överskjutande uppsåt som omfattar mord. Vid prövningen av ett häktningssyrkande kan det därför vara svårt att slå fast att ett försöks- eller annat förbrott varit för handen, varför det framstår som mindre lämpligt att låta ett sådant brott omfattas av häktningspresumtionen.¹⁴

2.1.1 Bestämmelsens uppkomst och kritik

Häktningspresumtionen har funnits sedan rättegångsbalkens tillkomst och har sedan dess utformning haft samma motivering som idag, nämligen att häktningssyrkandena presumeras finnas för allvarlig brottslighet.¹⁵ En annan del av motiveringen till presumtionen var att det för grova brott kan vara berättigat att häkta den misstänkta, då det kan vara ”stötande” att låta denna gå fri trots att det saknas häktningsgrunder, samt att det skulle verka för allmänprevention genom att ha en avskräckande effekt.¹⁶ Gränsen för presumtionen ändrades i samband med proposition 2022/23:53 som föreslogs att presumtionen skulle ändras så att den omfattade brott som inte gav lindrigare fängelsestraff än ett år och sex månader jämfört med det tidigare två år.¹⁷ Motiveringen för propositionen var att lagstiftningen skulle ändras för att bättre bemöta den ökade organiserade brottsligheten¹⁸ och ett sätt att åstadkomma detta var att ändra häktningspresumtionen för att omfatta de brott som vanligen förekommer inom dessa organisationer.¹⁹

Presumtionen för häktning fick SOU 2016:52 där kommittén hade som uppdrag att ta ställning till om presumtionen skulle tas bort. Kommittén anförde där kritik till uppenbarhetsrekvisitet, som innebar en möjlighet att häkta trots häktningsgrunder på grund av den omvända bevisbördan, vilket de menade strider mot oskyldighetspresumtionen.²⁰ I remissyttranden till SOU 2021:68, som sänkte presumtionen till ett år och sex månader, menade justitiekanslern, hovrätten (HovR) över västra Sverige och HovR över Skåne och Blekinge att regeln fick en oproportionerligt stor omfattning, samt att det bedömdes vara

¹⁴ SOU 2021:68 s. 431.

¹⁵ SOU 1977:50 s. 156.

¹⁶ SOU 1977:50 s. 156–157.

¹⁷ Prop. 2022/23:53 s. 126.

¹⁸ Prop. 2022/23:53 s. 32.

¹⁹ Prop. 2022/23:53 s. 127.

²⁰ SOU 2016:52 s. 110.

en överflödig reglering eftersom brotten som ändringen tog sikte på redan resulterar i häktning i de flesta fallen.²¹

2.2 Utredningens förslag

I SOU 2025:66 var uppdraget enligt kommittédirektiv 2023:115 att ändra presumptionen än en gång för att omfatta allvarliga brott som idag inte omfattas av presumptionen.²² Detta skulle enligt direktivet ske antingen genom att sänka gränsen för presumptionen eller på annat sätt för att komma åt brotten. I utredningen kom utredningskommittén fram till att en sänkning av presumptionen till ett år skulle vara oförenligt med ändamålsprincipen och proportionalitetsprincipen, eftersom det i samband med de straffskaleändringarna som förelås i utredningen skulle innebära att omfattningen går utöver ändamålet.²³

I utredningen föreslås det att utvidga presumptionen för häktning så att den omfattar försök, stämpling och förberedelse till brott där det inte är föreskrivet straff lindrigare än fyra års fängelse. Dessa brottsformer har inte tidigare omfattats av presumptionen som nämnts tidigare (se avsnitt 2.1) trots att straffen som kan ges ut är jämförbara med straffen för den motsvarande fullbordade brottsformen och kommittén valde därför att de skulle omfattas av utvidgningen. Regeln utformas på ett sätt som tar sikte på den fullbordade brottsformens straffvärde istället för de straffskalor som gäller för de osjälvständiga brottsformerna, vilket bedömdes som en åtgärd som tar sikte på allvarlig brottslighet utan att generellt utvidga presumptionen. Fyra år används för att detta är ett spann där brotten som huvudregel medför fara för utredningen.²⁴

I remissvar tillstyrks förslaget av bland annat HovR för västra Sverige som menar att förslaget om presumptionsändringen är väl avvägt och passar in i systematiken.²⁵ Andra instanser förhöll sig kritiska. Sveriges advokatsamfund var kritiska till ändringen och nämnde bland annat att det var viktigt att nämna att häktning måste ses som ett medel att underlätta utredningen och inte

²¹ Prop. 2022/23:53 s. 126–127.

²² SOU 2025:66 s. 1677, 1881–1883.

²³ SOU 2025:66 s. 1698–1699

²⁴ SOU 2025:66 s. 1707–1712.

²⁵ HVS 2025-0003 s. 4.

bestrafva samt att regeln var överflödig eftersom de brott som ändringen skulle beröra redan omfattas av huvudregeln.²⁶ Även Lunds universitets juridiska fakultet²⁷ samt Domstolsverket²⁸ menar att ändringen är överflödig av samma skäl som ovan.

En ytterligare del av kritiken mot förslaget är att försök, förberedelse och stämpling går in under samma bestämmelse trots att brotten skiljer sig åt. Enligt lagrådets bedömning kan försök vara lika straffbart som ett fullbordat brott medan förberedelse som huvudregel inte bör sättas till mer än en tredjedel av maximumstraffet, varför presumptionen skulle få en ojämn träffbild och lagrådet avstyrker därför förslaget.²⁹ Lunds universitet kritiserar även att brottsformerna ingår i samma bestämmelse trots att handlingarna ligger olika nära ett fullbordat brott, där det för försök finns en mer direkt koppling till detta än det finns för förberedelse och stämpling.³⁰ Huvudregeln att förberedelse ska sättas till en tredjedel av maximumstraffet innebär vid till exempel grovt rån i 8 kap. 6 § BrB, där minimigränsen är fem år och maximumgränsen är tio år, att förberedelse till grovt rån omfattas av presumptionen och att straffet teoretiskt sätt kan sättas till max tre års fängelse, vilket går över den gräns där häktningsgrunderna presumeras.

²⁶ R-2025/1347 s. 17.

²⁷ V2025/1615 s. 36.

²⁸ DOV 2025/786 s. 3.

²⁹ Utdrag ur protokoll vid sammanträde 2026-03-05 s. 53–54.

³⁰ V2025/1615 s. 36.

3 Straff- och processrättsliga principer

3.1 Proportionalitetsprincipen

I frågan om häktning är det nödvändigt att diskutera skyddet mot frihetsberövanden i 2 kap. 8 § regeringsformen (1974:152) (RF) samt art. 5 i EKMR eftersom häktning är ett sådant frihetsberövande. För att ett sådant ska vara berättigat måste det vara godtagbart i ett demokratiskt samhälle och får aldrig gå längre än nödvändigt för att tillgodose ändamålet enligt 2 kap. 20-21 §§ RF, vilket ger uttryck för proportionalitetsprincipen. Här måste en intresseavvägning ske mellan individens rätt till frihet och de i fallet motstående intressena som till exempel de riskerna som är uppräknade i 24 kap. 1 § 1 st. RB.

Proportionalitetsprincipen finns också uttryckt i 24 kap. 1 § 3 st. RB. Häktning är en tvångsåtgärd som medför en frihetsberövning och får således inte användas på ett godtyckligt sätt. Vid häktningsbeslut måste proportionalitetsbedömningar därför göras i varje enskilt fall för att se till att häktningen är godtagbar med tanke på de intressen som åsidosätts, samt att detta inte sker utan tillräcklig motivering.³¹ Av detta följer att trots att det inte är visat att någon av häktningsgrunderna föreligger kan det vara berättigat att häkta någon med hänsyn till omständigheterna i fallet, förutsatt att det sker proportionerligt. En följd av proportionalitetsprincipen är att en tvångsåtgärd endast bör användas som sista åtgärd och därmed att mindre ingripande åtgärder måste undersökas först. Rekvisitet i 2 kap. 21 § RF som säger att ändamålet ska tillgodoses genom rättighetsbegränsningen ger uttryck för ändamålsprincipen som innebär en intresseavvägning mellan de två intressena. I frågan om häktning innebär detta en avvägning mellan den enskildes fria rörlighet mot myndigheters intresse av effektiv rättsskipning.

3.2 Den ackusatoriska processen

Ytterligare en utgångspunkt i processrätten är att rättegångsprocessen är ackusatorisk med inkvisitoriska element, det vill säga att åklagaren leder processen mot den tilltalade som får möjlighet att försvara sig medan rätten förhåller

³¹ NJA 1985 s. 868.

sig relativt passiv i processen gällande bevisning.³² Däremot kan rätten genom officialprincipen be parterna om förtydliganden eller vidta andra formella processledningsåtgärder men ska undvika att ha för stor påverkan på den materiella delen av processen, vilket indikerar den vikt som läggs på åklagarens ansvar att förebringa bevisning.³³ Det ska alltså som huvudregel vara åklagaren som leder bevisföringen medan den tilltalade har rätten att tiga och inte på något sätt medverka i utredningen.

3.3 Särskilt om oskyldighetspresumtionen

För att ta reda på i vilken utsträckning utredningens förslag är förenligt med oskyldighetspresumtionen måste den först definieras. Oskyldighetspresumtionen i svensk rätt är en grundläggande straffprocessuell princip som innebär att en misstänkt ska presumeras vara oskyldig tills det är bevisat att den är skyldig.³⁴ Presumtionen speglar tanken om rätten till en rättvis rättegång som finns i 2 kap. 9-11 §§ RF samt i EKMR bland de grundläggande rättigheterna i art. 6.2. Bland motiveringen bakom principen är tanken att det är värre att döma en oskyldig än att släppa en potentiellt skyldig gärningsman fri, samt att säkerställa att staten genom sin maktutövning fullgör sina skyldigheter på ett godtagbart sätt.³⁵ Trots att principen är en normativ handlingsregel³⁶ som ger vägledning i den rättsliga processen kan presumtionen brytas om det finns andra intressen som väger tyngre.³⁷ Sådana intressen kan vara allmänna intressen, som till exempel intresset av effektiv rättsskipning och intresset av samhällsskydd.³⁸ Trots att dessa intressen kan bryta presumtionen för oskyldighet innebär detta inte att presumtionen försvinner, utan snarare att det motstående intresset får företräde men att presumtionen måste beaktas genom hela processen på grund av dess normerande verkan. I ett konkret fall kan detta innebära att en häktning inför en rättegång kan ske på grund av allmänna

³² Ekelöf (1956) s. 233–235 .

³³ Nowak (2003) s. 60.

³⁴ Prop. 1986/87:112 s. 27, SOU 2016:52 s. 91.

³⁵ Nowak (2003) s. 50.

³⁶ Nowak (2003) s. 32.

³⁷ Prop. 1986/87:112 s. 27.

³⁸ Prop. 1986/87:112 s. 27.

intressen³⁹, men att bevisbördan placeras på åklagaren som måste visa att det finns godtagbara skäl för häktning.⁴⁰

En förlängning av oskyldighetspresumtionen i brottmål är att på grund av intresset av att ingen oskyldig ska dömas för brott står åklagaren för hela bevisföringen. Enligt objektivitetsprincipen ska åklagaren lyfta fram bevisning både till för- och nackdel för den tilltalade och rätten ska se till att ärendet blir så utrett som krävs enligt 43 kap. 4 § 2 st. RB. Tanken bakom detta är att om bevisbördan för oskyldighet ligger på den tilltalade finns risken att denne oskyldigt blir dömd på grund av dess oförmåga att försvara sig själv och inte på de objektiva grunderna för en fällande dom. Visserligen kan den tilltalade ha en viss åberopsbörda om det finns något denne vill ha med i rättegången som åklagaren har missat. Utifrån dessa utgångspunkter bör den misstänkta sakna bevisbörda för allt som hänför sig till dess oskyldighet och ska som huvudregel kunna vara passiv utan att lida någon förlust.⁴¹

3.3.1 Skuldpresumtionen

Ett annat perspektiv av oskyldighetspresumtionen är den så kallade skuldpresumtionen som i kort innebär att på grund av de resurser och utredningar som har lagts på att till slut väcka åtal mot den misstänkta är det sällan att den misstänkta är oskyldig, därför att åtal annars inte hade väckts. Denna princip har stöd i lagrum som till exempel 23 kap. 4a § RB där en avvägning görs mellan förundersökningskostnaden och straffvärdet som antas bli en följd av rättegången. På grund av statens resurser i frågan om förundersökningar och brottsutredningar fungerar oskyldighetspresumtionen som ett instrument för att motverka denna obalans i partsstyrka.⁴²

³⁹ Prop. 1986/87:112 s. 27.

⁴⁰ Träskman s. 363.

⁴¹ Diesen (2015) s. 124-135.

⁴² Nowak (2003) s. 66

3.3.2 Intresset av rättsskipning och samhällsskydd

Häktning är ett straffprocessuellt tvångsmedel som har som syfte att säkerställa att rättsskipningen sker effektivt genom att förundersökningen inte störs av de skäl som kan motivera en persons häktning enligt 24 kap. 1 § RB. Kollusions- och flyktfaran riskerar att leda till att bevisprövningen och lagföringen inte kan ske på korrekt sätt så att den misstänkte inte blir straffad för det brott han har begått. Eftersom hela den straffrättsliga rättsordningen bygger på denna centrala princip är det viktigt att staten ska kunna häkta brottsmisstänkta. Den recidiva faran bygger på individualprevention och kriminalpolitiska argument för att skydda samhället från upprepade brottslighet.⁴³ Regeringens skäl till att utredningen och i sin tur utvidgningen av presumptionen för häktning initierades var för att stärka samhällsskyddet mot brottsligheten som förändrats i takt med samhällsförändringar.⁴⁴ Det är därför av intresse för staten att justera förutsättningarna för häktning för att spegla det behov av häktning som brottsligheten kräver.⁴⁵

3.4 Obligatorisk häktning på unionsnivå

Begreppet ”obligatorisk häktning” används för att beteckna generell häktning inför rättegång. I Förenta nationernas konvention om medborgerliga och politiska rättigheter art. 9.3 finns det ett förbud mot att ha som allmän regel att hålla en person i förvar inför en rättegång eftersom detta utan godtagbar motivering skulle bryta mot rätten till frihet.

I den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna (EKMR) finns det en regel i art. 5.1C som stadgar att ett frihetsberövande av en person kan vara godtagbart om denne är skäligen misstänkt för ett brott och art. 5.3 ger denne en rätt att få frihetsberövandet prövat utan dröjsmål. Kravet på skälig misstanke är ett lägre krav än i svensk rätt där det som huvudregel krävs skälig misstanke samt att det föreligger en motivering bakom häktningen genom häktningsgrunderna (se avsnitt 2.1) alternativt presumptionen. Efter att en viss tid har löpt krävs det däremot att det anförs skäl för fortsatt häktning, och oavsett hur lång häktningsperioden är måste

⁴³ Prop. 1986/87:112 s. 30.

⁴⁴ Dir. 2023:115 s. 7-8.

⁴⁵ SOU 2025:66 s. 1697.

myndigheterna kunna motivera de skäl som ligger bakom häktningen.⁴⁶ Dessa skäl som läggs fram efter en viss tid för att förlänga häktningen måste, likt i svensk rätt, väga tyngre än rätten till frihet.⁴⁷ Skälen får inte vara abstrakta utan måste tydligt knyta an till det i fallet specifika behovet av att häkta den misstänkte. De i rättsfallet angivna skälen för fortsatt häktning är lika de svenska häktningsgrunderna och omfattar dessutom det allmännas intresse och skydd för den misstänkta.⁴⁸ Det finns ingen konkret tidsram för när en viss tid löper ut, men det verkar utifrån praxis från den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (ECHR) vara utan uppskov efter gripandet.⁴⁹ Sammanfattningsvis går det att häkta någon utifrån endast brottsmisstanke men häktandet måste kort därefter motiveras utifrån något av de intressen som räknats upp, vilket fungerar som en åtgärd för att förhindra att någon hålls i förvar godtyckligt. I rättsfallet Rokhlina v. Ryssland kom domstolen fram till att alla former av obligatorisk häktning i sig är brott mot art. 5 i EKMR och att en omvänd bevisbörda där den misstänkte måste bevisa att det inte föreligger en risk för någon av häktningsgrunderna inte är tillräckliga grunder för att häkta, med undantag till vissa exceptionella fall där åklagaren tydligt kan visa på häktningsgrundande skäl.⁵⁰

Den svenska regleringen med anhållande om det finns häktningsskäl enligt 24 kap. 6 § RB motsvarar i viss utsträckning möjligheten enligt unionsrätt att häkta utifrån skälig misstanke. I svensk rätt finns det däremot en tidsbestämd gräns innan åklagaren måste lägga fram häktningsframställan i 24 kap. 12 § RB. Även de grunderna som kan läggas fram för häktningen är lika (se avsnitt 2.1). Å andra sidan saknas det en motsvarighet till presumtionen för häktning i unionslagstiftning.

⁴⁶ Buzadji v. The Republic of Moldova ECHR (2016), p. 87.

⁴⁷ Buzadji v. The Republic of Moldova ECHR (2016), p. 90

⁴⁸ Buzadji v. The Republic of Moldova ECHR (2016), p. 88.

⁴⁹ Buzadji v. The Republic of Moldova ECHR (2016), p. 102.

⁵⁰ Rokhlina v. Russia 54071/00 (2005), p. 67–69.

4 Analys

Utifrån Peczeniks teori om rättssäkerhet finns det som nämnts tidigare två aspekter av det, nämligen den formella rättssäkerheten och den materiella rättssäkerheten. För att besvara frågeställningen ska jag hålla mig till dessa två koncept för att sedan dra en slutsats.

4.1 Formell rättssäkerhet

Den första delen av rättssäkerhet som Peczenik kallar formell rättssäkerhet handlar huvudsakligen om begreppet förutsägbarhet. Detta innebär att det ska bli möjligt att förutse utgången i ett enskilt fall utifrån gällande rätt. I straffrätten innebär detta t.ex. att om man begår en viss otillåten handling kan man räkna med att man blir dömd för den i en rättegång, eller att en misstänkt som medför olägenheter för utredningen hålls häktad till rättegången.

Utvidgningen av häktningspresumtionen medför inga större problem för förutsägbarheten i lagen. Regeln tar specifikt sikte på försök, förberedelse och stämpling och avgränsar tydligt träffbilden genom ett fängelseminimum på fyra år. Gällande uppenbarhetskravet ser rättsläget ut som i den ursprungliga presumtionen och bevisbördan ligger därför fortfarande på den misstänkta. Det finns därför ingen tvekan på hur regeln ska tillämpas bokstavsenligt.

Det är enligt mig svårt att förutspå hur förutsägbar regeln blir i praktiken genom domstolstillämpning. Sannolikt blir det ingen större skillnad i praktisk och lagenlig förutsägbarhet eftersom brottsformerna är väl definerade i lagen, samt att straffskalorna finns i lagrummen till brotten. Det faktum att brottsformen försök har en annan straffskala än förberedelse och stämpling spelar ingen roll för förutsägbarheten, eftersom det är den fullbordade brottsformens minimistraff som används för presumtionen.

4.2 Materiell rättssäkerhet

Utöver förutsägbarhet säger Peczenik att det krävs ett inslag av etik i lagen för att staten som tillämpar den ska vara rättssäker. När Peczenik använder begreppet etik har han en hög abstraktionsnivå, varför det kan innebära olika saker beroende på ämnet. Då uppsatsen har granskat förslaget utifrån

oskyldighetspresumtionen blir etiken i frågan bestämmelsens förenlighet med denna eftersom en bestämmelse som bryter mot en grundläggande rättsprincip inte kan vara etisk. Frågan om förenligheten med oskyldighetspresumtionen handlar framförallt om huruvida de ramar som förslaget på ändring i det aktuella fallet är förenligt med de krav som oskyldighetspresumtionen ställer på rättsordningen samt de krav som kan härledas från dessa. Eftersom dessa krav omfattar många olika aspekter har jag valt att dela upp frågan nedan.

4.2.1 Skuldfrågan

En grundläggande tanke enligt oskyldighetspresumtionen är som behandlats tidigare att en person ska betraktas som oskyldig till han får en fällande dom mot sig. Häktning innebär inte ett ställningstagande till skuldfrågan, utan motiveras genom riskerna för flykt, kollusion eller återfall. Samtidigt bygger häktningspresumtionen på antagandet att vissa typer av brottslighet typiskt sett motiverar frihetsberövande, det vill säga brott som omfattas av häktningspresumtionen. Ju mer automatiserad denna bedömning blir, desto svårare blir det att skilja mellan processuell riskbedömning och materiellt skuldantagande.

I samband med det nya förslaget ska presumtionen för häktning baseras på straffskalan för den fullbordade brottsformen. Försök, förberedelse och stämpling har tidigare inte omfattats av presumtionsregeln då det bland annat var svårt att bevisa på uppsåt, vilket behandlades i avsnitt 2.1. Denna problematik kvarstår i det nya förslaget, där frågan om presumtionens tillämpning baseras på en preliminär bedömning om uppsåt där resultatet kan bli ett frihetsberövande eller ett icke-frihetsberövande innan rättegången som är helt oberoende av straffskalan för det faktiska brottet. Visserligen kan det finnas undantagsfall där den misstänka tydligt har för avsikt att t.ex begå rån under pistolhot, men brottets gradindelning sker i många fall utifrån omständigheterna vid brottets genomförande. Det finns därför en osäkerhet när man utgår från den fullbordade brottsformen som kan leda till att någon häktas för förberedelse till mord när brottet i teori skulle resultera i en mindre lindrig form av misshandel. Detta riskerar att leda till att oskyldighetspresumtionen

försummas då skälen som motiverar häktningsåtgärden inte skulle motsvara den teoretiska skulden. Visserligen måste en preliminär bedömning göras av åklagaren i riskfrågan innan rättegången påbörjas av utredningsmässiga skäl men bestämmelsens utformning skapar en osäkerhet vid kausalitet och gradindelning.

4.2.2 Proportionalitetsfrågan

En annan aspekt i frågan om förenlighet med oskyldighetspresumtionen är i vilken utsträckning åtgärderna från utredningen förhåller sig till proportionalitetsprincipen. Dessa två straffprocessuella principer samverkar genom att oskyldighetspresumtionen ställer ett krav på att den som är misstänkt för brott presumeras vara oskyldig, medan proportionalitetsprincipen i frågan om häktning ställer krav på de processrättsliga ramar som sätts inför rättegången. Ett exempel på samverkan är att det enligt proportionalitetsprincipen är förbjudet att vidta en tvångsåtgärd som häktning utan att det finns något som kan motivera häktningen. Oskyldighetspresumtionen säger att en person ska betraktas som oskyldig tills denne är dömd, vilket innebär att personen inte får utsättas för ingripanden av staten om dessa inte är godtagbara. Häktningpresumtionen ger staten rätt att ingripa mot personen innan skulden är fastställd, men då krävs det att åtgärden dels är proportionerlig mot intresset och dels att denna bedömning sker med antagandet att personen är oskyldig. Utvidgningen av presumtionen behandlas ur dessa två krav nedan.

4.2.3 Uppenbarhetsrekvisitet

Enligt innebörden av den föreslagna nya bestämmelsen ska häktning ske för brott som inte ger lindrigare fängelsestraff än fyra år om det inte är uppenbart att skäl till häktning saknas. Utgångspunkten vid allvarliga brott är, som behandlats i 2.1, att det antas finnas skäl att häkta personen, vilket innebär att den som är misstänkt för brottet måste motbevisa dessa för att inte häktas. I NJA 1985 s. 868 hade gärningsmannen L stabila förhållanden och det fanns inga omständigheter som föranledde misstanken att han skulle avvika, men trots detta hade det inte visats att det inte förelåg skäl för häktning och häktning skedde. Även om fallet skulle vara så att någon av häktningsgrunderna föreligger och bevisbördan skulle skiftas till den misstänke är

uppenbarhetskravet enligt mig orimligt högt. Som redogjorts för i uppsatsen är det inte tillräckligt att det kan konstateras att det inte föreligger någon av häktningsgrunderna, utan det krävs att det är uppenbart att de inte föreligger. Även en risk att någon av dem föreligger räcker för häktning. Detta är ett mycket högt beviskrav att nå upp till, där de exempel som givits innebär kraftigt begränsad handlingsförmåga eller försvagat tillstånd. Skälen framstår som undantagsfall och möjligheten att slippa häktning som misstänkt i fallet verkar vara liten, vilken stämmer dåligt överens med oskyldighetspresumtionen då utgångspunkten istället blir att den misstänkte är skyldig och att det är upp till honom att motbevisa detta.

4.2.4 Obligatorisk häktning

Som diskuterats i 3.4 är EU kritiska till obligatorisk häktning och har i praxis sagt att sådan kan i sig vara oförenlig med rätten till fri rörlighet om inte åklagaren i exceptionella fall kan visa att det finns skäl att häkta den misstänkte, vilket tydligt understryker vikten av att kunna ge konkreta skäl till häktning. I *Rokhlina v. Ryssland* konstaterade även domstolen att en skiftad bevisbörda inte var en godtagbar grund till häktning.

Förslaget på utvidningen av häktningspresumtionen innefattar ett rekvisit med omvänd bevisbörda för vissa brott med ett högt ställt beviskrav. Trots att vissa krav måste vara uppfyllda innan man når detta stadium, det vill säga skälig misstanke och ett visst straffminimum, verkar det som att häktning blir utfallet i nästan alla fall för de brott som når upp till gränsen, vilket blir en sorts generell häktningsregel som liknar obligatorisk häktning. Detta är, som nämnts diskuterats ovan, oförenligt med oskyldighetspresumtionen och proportionalitetsprincipen eftersom häktning sker utan beaktande av konkreta omständigheter och utan en intresseavvägning.

4.3 Rättsskipning

Rättsskipningsintresset beaktas för att lagen ska få genomslag genom en effektiv rättsordning. Som behandlats i 3.3.1 och 3.3.2 säger skuldpresumtionen att i de flesta fallen är den misstänkte skyldig, varför häktning sannolikhetsmässigt är berättigat. Åtgärden är även nödvändig för rättsskipningen som straffprocessuellt medel genom att hindra att bevisning förstörs eller att

misstänkta flyr. Som har uttryckts i förarbeten finns det i regel en risk för häktningsgrunderna vid allvarlig brottslighet, varför presumtionsregeln gör det enklare för de utredande myndigheterna att anskaffa bevisning i det tidiga skedet av rättsprocessen när risken är som störst för bevisförstöring. Regeln tar även sikte på brott som inte ger lindrigare straff än fyra års fängelse och de brotten som de omfattas är bland annat synnerligen grov misshandel, grov mordbrand och högförräderi. Om brottsmisstanken har styrkts till en sannolik misstanke att de nämnda brotten har begåtts kan detta tyckas vara ett övervägande skäl att häkta den misstänkte eftersom brotten med fyraårsminimum är så pass allvarliga att riskerna att inte häkta blir för stora för utredningen. Detta innebär inte att riskerna inte är stora vid brott som har en gräns vid till exempel tre års fängelse, men vid fyra år verkar åtgärden vara proportionerlig till det ingrepp i friheten som görs enligt utredningsförslaget.

4.4 Intresseavvägning

Som har redogjorts för tidigare är konflikten i frågan de två intressena som prioriterar olika delar av rättsordningen. Antingen finns en vidsträckt presumption för häktning för att underlätta för myndigheter medan individens rätt till frihet inskränks till förmån för en abstrakt riskbedömning, eller så ges individens frihet större rätt vilket riskerar att medföra svårigheter med lagföring. För att utreda om utvidgningen är förenlig med oskyldighetspresumtionen måste en proportionalitetsbedömning göras.

Å ena sidan kan det argumenteras för att utvidgningen är berättigad av ett flertal anledningar. Den utvecklande brottsligheten med organiserade nätverk gör att utredningar försvåras, vilket motiverar en presumption som i högre utsträckning än tidigare tillåter häktning. Det är inte i sig oförenligt med oskyldighetspresumtionen att omfatta försök, förberedelse och stämpling i häktningspresumtionen eftersom det inte finns något som tyder på att till exempel kollusionsrisk inte skulle finnas vid sådana brott när de trots allt har nästan lika högt fängelsemaximum som den fullbordade brottsformen. På grund av brottsformernas breda omfattning och samtidigt varierande grad av klandervärdhet blir det svårt att inkludera dem i presumptionen på annat sätt utan att ta sikte på de fullbordade brottsformerna. Genom att ställa vissa krav på

omständigheterna i fallet för att presumtionen ska tillämpas åsidosätts inte oskyldighetspresumtionen helt eftersom det bedöms finnas godtagbara skäl att åsidosätta den.

Å andra sidan är förslaget utformat på ett sätt som innebär en viss osäkerhet i tillämpning. Det första som kan nämnas är gradindelningen och rubricering av brotten i ett förstadium när brotten ännu inte har begåtts. Som anförts ovan kan det bli svårt att göra en bedömning om ett brott ska bedömas som grovt när brottet endast har nått förberedelsestadiet, vilket kräver en abstrakt bedömning som häkttningsbeslutet grundar sig på. När det gäller ingripande tvångsåtgärder krävs det att de är väl motiverade i fallet och bestämmelsen kan således innebära en rättsosäkerhet. Dessutom innebär den omvända bevisbördan och beviskravet att möjligheten att frångå häktning för den misstänkte är ytterst liten, vilket liknar den obligatoriska häktningen som EU är kritisk till. Om häktning sker för godtyckligt riskerar detta att leda till att oskyldighetspresumtionen åsidosätts.

4.5 Slutsats

Sammanfattningsvis fyller utvidgningen av häkttningspresumtionen ett syfte genom att stärka möjligheterna till effektiv rättsskipning vid allvarlig brottslighet. Vid sådan kriminalitet kan tidiga frihetsberövanden vara nödvändiga för att förhindra bevisförstöring och förhindra svårigheter med lagföring. Samtidigt innebär förslaget betydande rättssäkerhetsproblem. Genom att presumtionen baseras på den fullbordade brottsformens straffskala och kombineras med ett krav på hög motprestation för att den misstänkte ska slippa häktning riskerar häktning att ske på abstrakta grunder och i bredare utsträckning utan att göra en bedömning i det enskilda fallet. Detta gäller särskilt vid förberedelse och stämpling, där osäkerheten kring uppsåt och gradindelning är större. Konsekvensen är att häktning kan ske utan att godtagbara grunder för häktning har presenterats i det enskilda fallet och förslaget framstår därför som endast delvis förenligt med oskyldighetspresumtionen.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

SOU 1977:50 Häktning och anhållande.

SOU 2016:52 Färrer i häktning och minskad isolering.

SOU 2021:68 Skärpta straff för brott i kriminella nätverk.

SOU 2025:66 En straffreform.

Propositioner

Proposition 1986/87:112 om anhållande och häktning, m.m.

Proposition 2022/23:53 Skärpta straff för brott i kriminella nätverk.

Rättsfall

Högsta domstolen

NJA 1985 s. 868.

Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen)

Buzadji v. The Republic of Moldova (2016).

Rokhlina v. Russia (2005), 54071/00.

Övrigt

Kommittédirektiv från justitiedepartementet 2023:115.

Utdrag ut protokoll vid sammanträde 2026-03-05, lagrådet.

Remissyttranden

Hovrätten för Västra Sverige, remissyttrande över utskottsbetänkande SOU 2025:66, 2025-10-09, HVS 2025-0003.

Sveriges Advokatsamfund, remissyttrande över utskottsbetänkande SOU 2025:66, 2025-10-09, R-2025/1615.

Domstolsverket, remissyttrande över utskottsbetänkande SOU 2025:66, 2025-10-06, DOV 2025/786.

Lunds Universitet, remissyttrande över utskottsbetänkande SOU 2025:66, 2025-10-09, V2025/1615.

Litteratur

Diesen, Christian (2015), *Bevisprövning i brottmål -BEVIS 10*, Norstedts Juridik AB, <https://juno.nj.se/b/documents/2964571?tab=book_info>.

Ekelöf, Per Olof (1956), *Processuella Grundbegrepp och Allmänna Processprinciper*, 8:e upplaga.

Nowak, Karol (2003), *Oskyldighetspresumtionen*, Norsteds Juridik AB,
<https://books.lub.lu.se/catalog/book/109>.

Peczenik, Aleksander (1995), *Vad är rätt? Om Demokrati, Rättssäkerhet, Etik och Juridisk Argumentation*, Norsteds Juridik AB,
<<https://books.lub.lu.se/catalog/book/106>>.

Träskman, Per Ole (1998), *Omvänt eller bakvänt- om konststycket att lägga bevisbördan i brottmål på den tilltalade, utan att det kommer bak på Människorättigheterna*.